

ÂŞIK VEYSEL'İN BİR ŞİİRİNİN “METRUM EŞLİKLERİ” AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ

An Analysis of a Poem by Aşık Veysel in Terms of Metric Equivalence

L'analyse d'un poème d'Aşık Veysel au regard
de l'équivalence de metrum

Müge CANPOLAT*

ÖZET

Bu yazıda vurgu karşılığını temel alan “metrum” kavramından yola çıkılarak Aşık Veysel'in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiirinin, anlamı ve içeriği söz konusu edilmeksizin, ses özellikleri bakımından ritmik bir şiir olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Anahtar Kelimeler

“Metrum”, ritm, Aşık Veysel

ABSTRACT

This article aims to deal with the question whether the poem entitled “Let You Be A Gazelle and Me, A Hunter” by Aşık Veysel is a rhythmic poem or not in terms of properties of “sound”. To do this, the concept of “meter” which is based on contrasts of “stress” has been taken into account without analysing the poem's meaning and content.

Key Words

Meter, rhythm, Aşık Veysel

Halk şiiri ile ilgili yayınlarda genellikle âşıkların yaşamöyküleri özetlenerek, şiirlerin ölçüleri ve/veya uyak yapıları üzerinde durulmuştur. “Halk şiirinin dil özelliklerinden söz eden araştırmalarda ise çoğunlukla hangi dilsel ölçütlerin kullanıldığı belirtilmeyerek ‘halk şiirimizin dili temiz ve sade bir Türkçedir’ türünden genel yargılara varılır” (Canpolat 2001:72). Bu yazıda, bu genel yanlışa düşmeme kaygısıyla Aşık Veysel'in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” başlıklı şiirinin anlamı söz konusu edilmeksizin, yapısı dilbilimsel açıdan çözümlenecektir. Bu noktada bu bakış açısındaki ölçütleri belirtmenin gerekli olacağını düşünüyorum.

Doğan Aksan, Türk halk şiirini dilbilim ve anlambilim açılarından irdelediği *Halk Şiirimizin Gücü* adlı çalışma-

sının “Halk Şiirinde Ses Öğelerinden Yararlanma” altbaşlığında, bir şiiri ses yönünden etkili ve güçlü kılan öğelerini ses, ek, sözcük ya da sözcük öbeği yinelenmeleri, ölçü, uyak ve metrum eşlikleriyle sağlanan ritm olarak sıralamaktadır (Aksan 1999:171). Bu yazının hareket noktasını, sıralanan bu öğeler ve özellikle “metrum eşlikleri” oluşturmaktadır. Acaba Aşık Veysel'in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiiri ses bakımından ritmik bir şiir midir? Şiirde ses öğelerinden nasıl yararlanılmıştır? Bu çalışmada bu sorulara yanıtlar aranacaktır. Bu noktada halk şiiri incelemelerinde ölçüt olarak kullanılmamış ve üzerinde fazla düşünülmemiş olan “metrum” kavramını açıklamanın gerekli olduğunu düşünüyorum.

Batıdaki klâsik şiir incelemelerinde

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

şiiirin ses yapısı, birtakım ritm birimlerine dayandırılıyordu ve bunlar hece sayısı, hece süresi ve hece vurgusuyla belirlenmekteydi (Aksan 1999:195). Latince'de "metrum" (İng. Meter) adını alan kavram, güçlü ve hafif olmak üzere vurgu karşıtlığını temel almaktadır (Aksan 1999:195). Doğan Aksan, Türk halk edebiyatında düzenli duraklarla yazılmış birçok şiirde bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılmış vurgu yani "metrum eşlikleri"nin varlığından söz etmektedir (Aksan 1999:196). Aksan, "vurgusuz (.) ve vurgulu (+) heceler, metrumların, düzgün sıralanmış duraklarla birlikte, çok etkili bir ritm sağladığı"ni (Aksan 1999:196) belirtmektedir.

Bu kısa açıklamadan sonra, Âşık Veysel'in "Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı" başlıklı şiirinin çözümlemesine geçebiliriz. Nazım şekli koşma olan bu âşık şiiri, konu bakımından "güzelleme" nazım türüne dahildir. Nitekim İlhan Başgöz de inceleme konusu ettiğimiz bu şiire, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi* adlı çalışmasında "Koşmalar" başlığının "Güzellemeler" altbaşlığında yer vermiştir (Başgöz 1956:93). Bentleri dörtlük olan ve dört bentten oluşan şiir, 11'li hece ölçüsü ile yazılmıştır. Şiirdeki genel ritmik düzen 6+5 ve 4+4+3 duraklı dizelerle kurulmuştur. Şiirin kafiye örgüsü abab/ cccb/ dddb/ eeeb 'dir.

İlk bentteki metrum eşliklerini, dizelerdeki sözcüklerin vurgusuna göre şöyle belirleyebiliriz. İlk dizenin söylenişinde vurguyu üzerinde toplayan sözcükler, "ceylan", "olsan", "ben" ve "avcı" sözcükleridir. Sesletimde vurgu "ceylan" sözcüğünün ilk hecesinde, "olsan" sözcüğünün ikinci hecesindedir. Şiirin bütününde oldukça sık kullanılan şart çekimli fiillerin hepsinde vurgu son hecededir. Bunun nedeni şart ekinin vurguyu da-

ima üzerine çekmesidir. "Türkçede tek heceli sözcüklerde vurgu aranmaz" kuralının varlığına rağmen, ilk dizede yer alan tek heceli "ben" sözcüğünün vurgulu oluşunun nedeni, da/de edatının vurguyu kendinden önceki sözcüğe atmasıdır. İkinci dizedeki vurgular "avlasam", "çöllerde" ve "seni" sözcüklerindedir. Türkçede ismin hâlleri vurguyu daima üzerlerinde toplarlar. Bu nedenle "çöllerde" ve "seni" sözcüklerinde vurgu, son heceler üzerindedir. "Saz" sözcüğündeki vurgu ise "ile" edatının vurgusuz bir edat olması ve vurguyu kendinden önceki sözcüğe atmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü ve dördüncü dizelerde ise tüm sözcükler vurguludur. Üçüncü dizedeki "bulunmaz" sözcüğünde vurgu, "-maz" hecesindedir. Çünkü geniş zamanın bu çekimi vurguyu daima üzerinde toplar. "yoktur" sözcüğünde ise vurgunun ilk hecede olmasının nedeni, bildirme eki "-tur"un vurguyu geriye itmesidir. Bu noktada aynı nedenlerden dolayı vurgulu olan sözcükler için tekrar tekrar açıklama yapmanın gereksiz olacağını belirtmek gerekiyor. Bu açıklamalar doğrultusunda ilk bentteki vurgu eşliklerini şöyle şemalaştırabiliriz:

Sen bir ceylan olsan // ben de bir avcı (- - + - - + // + - - - +)

Avlasam çöllerde // saz ile seni (- - + - - + // + - - - +)

Bulunmaz dermanı // yoktur ilacı (- - + - - + // + - - - +)

Vursam yaralسام // söz ile seni (- - + - - + // + - - - +)

Bu ilk bentte ilk üç dizedeki metrumların birbirlerine koşutluk gösterdiği görülmektedir.

İkinci, üçüncü ve dördüncü bentlerdeki vurgulu sözcükleri tek tek nedenleriyle birlikte belirtmek yerine, aynı yapıdaki sözcüklere ilişkin vurgu kurallarını

belirlemek daha anlaşılır bir yol olacaktır. Buna göre şu kuralları hatırlamak gerekmektedir: Türkçede olumsuzluk eki, vurguyu kendinden önceki heceye geriletir. İyelik ekleri, sözcük sonlarında vurguyu üzerlerinde toplarlar. Bileşik fiillerde ise vurgu, “ot-la-tı’r-dım” örneğinde olduğu gibi ilk “zaman ögesi” üzerinde bulunur. Görülen geçmiş zaman eki, vurguyu üzerine çeker. “Veysel” sözcüğünde olduğu gibi özel isimlerde vurgu, genellikle son hecededir. Bu kurallar doğrultusunda şiirdeki metrum eşlikleri şöyle şemalaştırılabilir:

2. Bent:

Kurulma sevdiğim // güzelim deyin
(- + - - - + // - - + - +)

Bağlanma kararı // alları geyin (- +
- - - + // - - + - +)

Ben bir çoban olsam // sen de bir ko-
yun (- - + - - + // + - - - +)

Beslesem elimde // tuz ile seni (- - +
- - + // + - - - +)

3. Bent:

Koyun olsun // otlatırdım // yaylada
(- - - + // - - + - // - - +)

Tellerini // yoldurmazdım // hoyrada
(- - - + // - - + - // - - +)

Balık olsun // takla dönsen // derya-
da (- - - + // - - - + // - - +)

Düşürsem toruma // hız ile seni (- -
+ - - + // + - - - +)

4. Bent:

Veysel der ismini // koymam dilim-
den (- + - - - + // + - - - +)

Ayrı düştüm // vatanımdan // ilim-
den (- - - + // - - - + // - - +)

Kuş olsun da // kurtulmazdın //
elimden (- - + - // - - + - // - - +)

Eğer görsem idi // göz ile seni (- - - +
- + // + - - - +)

Dikkat edilecek olursa şiirde 6+5 ve
4+4+3 olmak üzere iki ayrı durak biçimi-
nin kullanıldığı görülecektir. Durak yer-

lerinin sözcükleri bölmemesi, şiirde
ahengi bozmayan bir özellik olarak dü-
şünülebilir. Bent sonlarındaki uyaklı
sözcüklere ve yinelemelere bakıldığında
bunların şiirin bütünü içinde bir met-
rum eşliğine yol açtığı söylenebilir. Bu
noktada ünlü Rus bilgini Pospelov’un gö-
rüşleri önem kazanmaktadır. Doğan Ak-
san’ın aktardığına göre Pospelov, dize
sonlarındaki uyakların sabit vurgular
oluşturduğunu belirtir (Aksan
1999:198). Pospelov, dize sonlarındaki
ritmik susuşların ve ritmin oluşmasında
uyakların etkisine dikkat çekmektedir
(Aksan 1999:198). Bu bağlamda Âşık
Veysel’in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de
Bir Avcı” adlı şiirinin bentlerinin son di-
zelerine bakarsak:

Vursam yaralسام // söz ile seni (- +
- - - + // + - - - +)

Beslesem elimde // tuz ile seni (- - +
- - + // + - - - +)

Düşürsem toruma // hız ile seni (- -
+ - - + // + - - - +)

Eğer görsem idi // göz ile seni (- - - +
- + // + - - - +)

2. ve 3. bentlerin metrum eşlikleri
bakımından tam bir koşutluk yani paralel-
lik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunun
yanısıra tüm bentlerin son dizelerindeki
durakların ikinci bölümlerinin tam bir
paralellik göstermesi şiire güçlü bir ritm
katmaktadır. Bu dizelerde şiirin bütü-
nündeki “ses” etkisini arttıran önemli
bir öge ise “söz”, “tuz”, “hız” ve “göz” söz-
cüklerindeki “z” ünsüzüdür. Aynı zaman-
da bu dört dizedeki uyağı da belirleyen
bu ünsüz yinelemesi, Aksan’ın deyişiyle
“şiiri müziğe yaklaştırmaktadır” (Aksan
1999:200). Bu noktada Türkçede “artyi-
nelem” adını alan dize sonu yinelemele-
rin (epiphora) etkisini unutmamak gere-
kir. Bent sonlarında tekrar edilen “ile se-
ni” sözcükleri bu durumu örneklemekte-

dir. Sözü edilen bu dizelerin metrum eşlikleri oluşturmasında Türkçede “önyinelem” adını alan “anaphora”ların da etkisi vardır. Bu durum şiirde, dize başlarındaki sözcüklerin eklerindeki yinelemeler olarak ortaya çıkmaktadır: beslemem, düşür-sem. Aynı durum 1. bendin ilk dizesi ile 2.bendin 3. dizesinde de gözlemlenmektedir. Ancak bu iki dizede daha belirgin olan sözdizimsel bir yinelemeyle oluşan metrum eşlikleridir:

Sen bir ceylan olsan // ben de bir avcı (- - + - - + // + - - - +)

Ben bir çoban olsam // sen de bir koyun (- - + - - + // + - - - +)

Doğan Aksan, metrum eşlikleri bakımından irdelediği halk şiirlerinde daha çok dizeler-içi metrum eşliklerini incelemiştir. Aynı durum, Âşık Veysel’in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiiri için de söz konusu edilebilir. Ancak ben Âşık Veysel’in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiirinde dizelerarası ya da bentlerarası metrum eşliklerinin, dizeler-içi metrum eşliklerine göre daha ön plânda olduğunu ve bunun da şiire daha bütünsel bir ritm kazandırdığını düşünüyorum. Bu noktada dizelerarasılığın ya da bentlerarasılığın daha net görülebilmesi için eşlik oluşturduğunu düşündüğüm dizelere aynı rakamları vererek Âşık Veysel’in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiirindeki metrum eşliklerini şu şema ile göstermek istiyorum:

1. Bent: 1-1-1-2
2. Bent: 3-3-1-1
3. Bent: 4-4-5-1
4. Bent: 2-5-6-7

Bu şemaya göre bent-içi ya da bentlerarası eşlik oluşturmayan sadece iki dize olduğu görülmektedir. Bunlar da son bentin 3. ve 4. dizeleridir. Ancak metrum eşliği olmayan bu dizelerin şi-

irin ritmini olumsuz yönde etkilediğini ya da sessel ahengini bozduğunu söyleyemeyiz. Hatta Âşık Veysel’in gözlerinin görmediği de düşünülürse, metrum eşlikleri olmayan

“Kuş olsan da kurtulmazdın elimden

Eğer görsem idi göz ile seni”

dizelerinin şiirin anlamsal etkisini arttıran en vurucu dizeler olduğu bile söylenebilir.

Sonuç olarak, Âşık Veysel’in “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı” adlı şiirinin dilbilimsel açıdan incelendiğinde vurgu eşlikleri ve ses özellikleri bakımından oldukça ritmik ve etkileyici bir şiir olduğu ve şiirde Walter J. Ong’un *Sözlü ve Yazılı Kültür* adlı kitabında sözünü ettiği “sesin birleştiriciliği” (Ong 1999:91) unsurunun ustaca kurulmuş olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan, (1999). *Halk Şiirimizin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÂŞIK VEYSEL, (1974). “Sen Bir Ceylan Olsan Ben de Bir Avcı”. *Dostlar Beni Hatırlasın*. Der. Ümit Yaşar Oğuzcan. 4. baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 123.
- BAŞGÖZ, İlhan, (1956). *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık.
- CANPOLAT, Müge, (2001). “Türk Halk Şiirine Dilbilimsel ve Anlambilimsel Bakış”. *Virgül* 45 (Kasım): 72-3.
- ONG, Walter J. (1999) *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. Haz. Eltem Ahıska. İstanbul: Metis Yayınları.